

A magyar állam telepítési politikája és az erdélyi „hozzátelepítések” az első világháború előtti negyedszázadban

László Mária¹ – László Antal²

A XIX. század utolsó negyedében kialakult világgazdasági agrárválság a 80-as évek elején elérte az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között működő magyar nemzetgazdaságot is. A nagy tömegben megjelenő amerikai búza és ausztrál gyapjú jelentős árcsökkenést okozott a világpiacon és így jövedelmezőségi, finanszírozási, sőt megélhetési gondokat eredményezett, többek között a magyar mezőgazdaságban is, és felszínre hozta az agrártársadalom lappangó problémáit.

A világgazdasági kihívásokra részben a magyar agrárgazdaság, részben a magyar illetve osztrák-magyar nemzetgazdaság, végső soron a világgazdaság válaszokat tudott adni. Kérdés csak az, hogy ezek a válaszok, megoldások a magyarországi társadalom, a magyar nemzetgazdaság szempontjából kívánatosak voltak-e.

1. A magyar telepítési politika kialakulása

Az agrártársadalom válságának megoldódási folyamatainak elviselhetőségi határok közé szorítása, helyes irányba terelése a magyar kormányzat feladata volt.

Minden politikai irányzat - az agrárszocialistáktól a konzervatívokig - egyetértett abban, hogy ennek egyik fontos eszköze a *telepítés*.

Az agrártársadalmakban, korábban is rendszeresen telepítettek, hiszen az éhínségek, járványok, háborúk szinte periodikusan visszatértek, a nagybirtokok munkaerő hiányát így lehetett leggyorsabban pótolni. A jobbágyfelszabadítást követően a földbirtokból kiszorultak a spontán, illetve különböző szinten irányított telepítések során juthattak és jutottak is földhöz, azonban a telepítés kiemelt kormányzati feladattá csak az 1880-as években vált.

A magyar kormányzat *telepítéspolitikai céljai* az 1890-es évek elejére alakultak ki, azok a több kormányváltást is megélt időszakban sem változtak lényegesen, azonban a különböző időszakokban annak súlyai jelentős mértékben átvődtek:

- Szociális cél: az agrártársadalom egyenlőtlenségeinek mérséklése, a társadalmi hierarchia alsó rétegei, különösen a kisbirtokos parasztság, leszakadásának megállítása, megélhetésének biztosítása
- Gazdasági cél: a belterjes gazdálkodás erősítése, az agrárgazdaság jövedelem termelő képességének emelése, ezen keresztül népesség megtartó képességének fokozása
- Politikai cél: a magyarság súlyának erősítése, számarányának növelése, a magyarságra speciálisan jellemzőnek tartott pozitív értékek uralkodóvá tétele, különösen a vegyes lakosságú területeken.

Az állam célkitűzéseit elsősorban saját adekvát eszközrendszerével a redisztribúcióval, az újraelosztással tudta megvalósítani. Telepítésre alkalmas földterületek megszerzése és feljavítása, szétosztása, arra alkalmasnak ítélték között, különböző kedvezmények biztosítása a rászorultak számára.

¹ PhD, egyetemi docens PTE TTK Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék

² Főiskolai docens PTE PMMK Mérnöki Menedzsment Tanszék

2. A telepítési törvény

2.1. A telepítési törvény megalkotása

A telepítéspolitikai célok megvalósításának jogszabályi feltételeit az 1894. évi V. Tc. rögzítette.

A törvény megalkotását ösztönözték a felgyorsult vándorlások, különösen az amerikai kivándorlás. Jogszabályi feltételek kidolgozását követelték meg, az addigi különböző intenzitással és indítékkal folyó telepítések, különösen a bukovinai székelyek áttelepítésének elindulása.

Az 1880-as évek elején társadalmi mozgalom indult meg a bukovinai magyarok hazahozatalára. A feltételek tisztázatlansága és a telepítés kellő technikai előkészítése nélkül, a hazafias buzgalom nyomására 1883-ban a kormány, az osztrákokkal történt egyeztetés alapján, belement 1000 fő áttelepítésbe. A toborzás túl jól sikerült. A kevés vagyonnal rendelkező, túlnyomórészt idénymunkából élők, tömegesen jelentkeztek áttelepülésre. Az Al-Duna szabályozása során, Pancsova mellett nyert kincstári tulajdonú területekre végül is, több mint 4000 embert telepítettek le. A társadalmi lelkesedés hamar alászállt, az előkészítetlen telepítés összes gondja a kormányra maradt. (LÁSZLÓ J, 2001.)

A törvény megalkotását segítette az 1886-ban elfogadott német telepítési törvény, amelynek alapvető célja a kevés tőkével rendelkező parasztok birtokszerzésének megkönnyítése és az így létrehozott gazdastátusz megerősítése. Ezt szolgálták a kedvezményes törlesztési feltételek, valamint az elidegenítési korlátok. A német telepítési törvény 100 millió márkás kincstári alap létrehozását írta elő. (SEBESS, 1905.)

A magyar telepítési törvény jogszabályi előzménye az 1873. évi XXII. Törvénycikk, amely feloldotta a majorsági birtok területek megválthatóságának tilalmát. Ezzel együtt a magyar államkincstárnak megadta azt a felhatalmazást, hogy a kincstári birtokon lévő telepek egyes telephelyeit a telepeseknek, meghatározott feltételek között eladja.

2.2. A telepítési törvény tartalma

A törvény kizárólag a mezőgazdasági gazdálkodók telepítéséről szól, viszonylag rövid, mindössze 27 paragrafusból áll. A telepítésről általában szóló első rész rögzíti a telepítők lehetséges körét, a telep típusait, annak ismérveit, a telepes és a telepítő közötti jogviszonyt, egy-egy telek kialakításának feltételeit, a telepítő kötelességeit, az eljárás rendjét. Ennek megfelelően telepítő lehet maga az állam, lehetnek magánbirtokosok, de lehet földtulajdonnal rendelkező község is. A telepítő alapíthat új községet, ennek feltétele, hogy legalább 150 gazdálkodó telepes család elhelyezhető legyen a telepen. Ha a telepen csak 150-nél kevesebb telek alakítható ki, akkor az a telep hozzátelepítés. Tíznel kevesebb telepes nem telepíthető. A korlátoknak nemcsak közigazgatás technikai, és gazdaságossági okai voltak. A törvény előkészítők világosan megmondták, hogy e feltételek nélkül nem valósulhat meg a telepítés politikai célja.

Az egy telepesnek juttatott földterület alsó határa 10 hold, felső határa 80 hold. Ezen belül értendő legalább 400 négyszögöl belső telek és a közlegelő öt megillető része.

Látjuk, a birtok nagyság úgy van alulról korlátozva, hogy egy átlag család, átlagos minőségű földön képes legyen megtermelni azt a jövedelmet, amiből meg tud élni. A felső határ azt jelzi, hogy a család még képes megművelni, azaz nincs szükség, de a törvényalkotók szerint, ne is kerüljön sor bérbeadásra.

A vételár, a törvény szerint szabad megegyezés tárgya. A vételár azon része, amelyet a telepes a szerződés megkötésekor nem fizet ki, kamatköteles, amelynek éves mértéke nem lehet több 5%-nál.

A törvény kötelezte a telepítőt, hogy ingyen biztosítson minden olyan bel-és külterületet, amely a különböző községi intézmények (templom, temető, iskola stb.) illetve a község szokásos alkalmazottai (jegyző, pap, tanító stb.) lakásainak telkéül szolgál. A telepítő a pap, jegyző, tanító stb. számára köteles volt meghatározott külterületi földet is biztosítani. A telepítő köteles volt házanként 400 forintot meg nem haladó legfeljebb 5%-os kölcsönről gondoskodni, ha a telepes vagyoni helyzeténél fogva házát nem volt képes felépíteni. Nem véletlen, hogy egész Magyarországon egyetlen egy olyan magánbirtokos volt, aki e törvény hatálya alatt, saját tulajdonát eladva, telepet létesített. (id. gróf Zichy János, Jánosfalvát alapította nagylángi birtokán)

A törvény második része az állami telepítésekre vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazza. A törvény rendelkezik egy hárommillió forintos Telepítési Alap létrehozásáról. Ebből oldanak meg a telepítésekhez szükséges földvásárlásokat, ami persze a telepesek befizetéseivel által visszatérül. A telepítési költségeket, a telepeseknek adott kedvezményeket az Alap kamatából fedezték. Állami telepítés esetén házépítésre az általános szabályokhoz képest a telepes további kedvezményeket kap. A 400 forinton felüli kölcsön kamata 4% és az első két évben ennek törlesztését nem kell megkezdeni. Az egész földterület telekkönyvileg a telepes tulajdonába kerül, ha a telepes a vételár első törlesztését befizette, de a vételár többi része és annak kamata jelzálogot képez. A telek elidegenítése esetén 15 évig az államnak elővásárlási joga van. Ha a telepes két éven keresztül nem fizette a törlesztést és a vételár kamatait, akkor bírói úton tulajdonát elveszthette. (LOVAS, 1908.)

2.3. A telepítéspolitikai végrehajtásának feladatai

A telepítési törvény alapján megindult állami akcióknak az alábbi feladatokat kellett megoldaniuk:

- A telepítési akciókba bevonandó körzetek kiválasztása, ott a telepítésre alkalmas földterületek biztosítása elsősorban kincstári birtokokból, illetve annak hiányában magánbirtokok felvásárlásával.
- A telep megtervezése, ezen belül a közösségi célú és a magán földterület elkülönítése, a közösségi célú területen belül a közcélú létesítmények területének kijelölése, a bel- és külterület, valamint a közösen használandó földek (közlegelő, erdő stb.) meghatározása, az egyes telepes birtokok bel- és külterületeinek kijelölése, kifarcellázása.
- A földterület előkészítése a telepítésre, az utak, utcák, vízvezetések, közcélú épületek (óvoda, iskola, templom stb.) létrehozása, a telepesek házépítéséhez szükséges építőanyag biztosítása, illetve e házak megépítése, a földművelésre kijelölt terület talajjavítása.
- A föld helyi forgalmi értékének figyelembevételével, a telepítésre ráfordított kiadások alapján egy-egy telep vételárának, kifizetési feltételeinek (előleg, törlesztési idő, kamat, évi törlesztési összeg) meghatározása.
- A telepesek toborzása, leginkább az állam által kijelölt körzetekből
- A telepesek szelektálása, kiválasztása a hivatalos nyilvántartás adatai (név, életkor, családi állapot, vagyoni helyzet, anyanyelv, vallás stb.), valamint a kibocsátó község vezetőitől szerzett egyéb információk (a telepvágyók gazdálkodási színvonala, életmódja stb.) alapján.
- A telepek elfoglalása sorsolás, lejegyzés, a telepítési okirat aláírása és az előleg lefizetése alapján történt.

- A telepek működési rendjének biztosítására az állam telepkezelő tiszteket nevezett ki, akik ellenőrizték, hogy a telepesek a vállalt kötelezettségeiket (pénzügyi, gazdálkodási, közösségi stb. szabályokat) betartják-e. A telepkezelők kötelessége volt a telep és a telepesek gazdálkodásának elősegítése (tenyészállatok, minőségi vetőmagok beszerzése, új agrotechnikai eljárások alkalmazása, a gazdák képzése, hitel- és egyéb szövetkezetek kezdeményezése.

E törvény hatálya alapján, állami telepítésre három nagyobb tájegységen került sor:

- Bácskában
- Bánátban
- Erdélyben

Bácskában (Bács-Bodrog vármegye) két telepítés volt 1891 és 1899 között. Ennek eredménye lett Szilágyi telepes-község és a gombosi hozzátelepítés. Mindkét telepítés kincstári birtokokon történt.

Bánátban (Temes és Krassó-Szörény vármegye) hét telepítésre került sor 1893 és 1903 között. Ezek közül hat telep létesítése kincstári birtokon történt (Igazfalva telepes-község, valamint a facseti, temesrékási, bálinczi, mosniczai, monostori hozzátelepítések) és csupán egy telepítés, a sztancsófalvi hozzátelepítés valósult meg a Telepítési Alapból.

Erdélyben, a törvény szellemében, az állam közvetlen irányításával, az 1894 és 1903 közötti időszakban hét telepítésre került sor. Mind a hét hozzátelepítés volt. (Nagysármás, Magyar-nemegye, Vice, Kolozskara, Marosludas, Felsődetrehem, Fehéregyháza) Ezek a telepítések mind földvásárlással, a Telepítési Alapból valósultak meg.

3. Erdély gazdasági, agrárgazdasági és agrártársadalmi sajátosságai:

- Gazdasági sajátosságok
 - Erdély sajátos földrajzi helyzete, történelme, etnikai viszonyai miatt sokkal inkább kapcsolódott a közeli kárpáton túli területekhez, mint a Magyar Királyság más részeihez. Erdélyi kézműipari termékek, illetve hagyományos eszközökkel könnyen szállítható ásványkincsek (pl. só) cserélődtek élelmiszerre, mezőgazdasági alapú nyersanyagokra.
 - A közút és a vasúti hálózat az 1870-es évek után kezdett kiépülni
 - Kevés bank alakult, a hitelélet csak a századfordulóra élénkült meg.
 - A kiegyezés ugyan némileg javította Erdély gazdasági helyzetét (vasút, és közútépítés, tőke beáramlás, szakember gárda erősödése), azonban a monarchia egységes vámrendszerének kiépülése és az ezzel járó vámháború erősen visszavetette Erdély és a kárpáton túli területek hagyományos gazdasági kapcsolatát. A frissen létrejött Románia élelmiszer többletét és mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyagait Nyugat –Európába szállította, a német ipar betört a román piacra és kiszorította onnan a hagyományos erdélyi kézműipart. A dél-erdélyi szász és a háromszéki kézműipar tönkrement, az iparosok jó része kivándorolt Romániába, és ott az akkor beindult ipari termelés növekedésének, munkaerő oldali, hajtóerői lettek.
- Agrárgazdasági specialitások
 - Erdély természetföldrajzi adottságaiból következően a mezőgazdaság szerkezete több szempontból lényeges eltéréseket mutat az országos átlaghoz képest:

- Művelési ágak szerint, amíg az ország mezőgazdasági művelés alá vont területén átlagosan 45%-án földművelés van, Erdélyben ez az érték csupán 29%. Az erdő terület országosan 26%, Erdélyben 34%, a rét és legelő aránya az országos 23%-hoz képest 29%.
 - Ha pontos kimutatások arra vonatkozóan nincsenek, az megállapítható, hogy a szántóterület túlnyomó többsége a 100 hold alatti birtokosok tulajdonában, az erdő, a legelő nagy része, pedig a 100 hold feletti birtokokban volt
 - A különböző jellegű birtokok szempontjából a legszembevetőbb sajátosság a közbirtokok magas aránya a földterületen belül (országosan 17%, Erdélyben 31%), az ezer hold feletti birtokok területi részaránya országosan több mint 20%, Erdélyben nem éri el a 10%-ot.
 - A gazdálkodás korszerűsítése nagy késéssel, nehezen indult meg:
 - A földművelésben tovább élt a nyomásos rendszer, sok helyen annak kezdetlegesebb változata, így a mezőgazdaság népesség eltartó képessége nem javult.
 - Birtoknagyságtól függetlenül a gazdálkodásban döntő volt a nem piacorientált magatartásforma. A főúri nagybirtokokon, nemesi közbirtokokon a bérbeadás archaikus változatai uralkodtak (részes munka rendszere, földhasználatért ledolgozás stb.) Ártermelés általában csak elszigetelten főleg a városok vonzáskörzetében és frekvenciált közlekedési útvonalak mentén folyt.
 - Az alkalmazkodási képesség hiánya rentabilitási problémákat okozott, különösen a presztízs fogyasztású nemesi birtokoknál. Itt erőteljesen megnőtt a birtok eladási hajlam. A kataszteri felmérések vonatottsága, a telekkönyvezés különböző okokból történő halogatása miatt ugyan nincsenek megbízható adatok, de feltételezhető, hogy a tárgyalt időszakban a nemesi birtokok száma felére csökkent.
- Agrártársadalmi problémák:
 - *Az agrártársadalom mintegy háromnegyede, mindennapos megélhetési problémákkal küzd.*
Az 1895-ös összeírás szerint az erdélyi agrárnépesség 25,4%-a öt hold alatti birtokon él, a 21,5%-a pedig az 5-10 holdas birtokokon. Akkoriban tíz holdra becsülték azt a birtok nagyságot, amely átlagos földminőség, átlagos gazdálkodási kultúra, átlagos időjárási viszonyok között egy átlagcsaládot képes volt eltartani. Ha ezekhez a számokhoz hozzáadjuk a mezőgazdasági munkások és cselédek mutatószámát összességében 73,5%-ot kapunk.
 - *Székelykérdés.*
A határörvidék felszámolásából következően a külön juttatások megszűnése, a feketekereskedelem lehetőségének beszűkülése, az adóterhek növekedése, az amúgy is fenntarthatósági problémákkal küzdő székelgyföldi falvakat nehéz helyzetbe hozta. Újabb kivándorlási hullám indult meg, az ország belsejébe és a Kárpátokon túlra.
 - *Nemzetiségi kérdés.*

1880-ban Erdély lakossága már meghaladta a kétmillió főt (2.084e fő). A nemzetiségi összetétel: román 57%, magyar 30%, német 10%.

1910-ben a lélekszám meghaladta a két és fél millió főt (2.678e fő). A nemzetiségi összetétel kissé módosult a magyarok javára: román 55%, magyar 34%, német 9%. A 2.678 ezer főből 1.864 ezer fő (70%) tartozott az agrártársadalomhoz. Nemzetiségek szerint a magyarok 54%-a, a németek 57%-a, a románok 82%-a.

Ha az 1910. évi statisztika alapján elemezzük az agrárnépességet birtokviszony és nemzetiségi szempontból, akkor megállapítható, hogy a német nemzetiségű agrárnépesség 55%-a, a magyarok 71%-a, a románok 76%-a van a 10 hold alatti birtokos sávban, illetve mezőgazdasági munkásként, vagy cselédként dolgozik, tehát feltehetően a megélhetés határán éli az életét. (SZÁSZ, 1986.)

4. Állami telepítések Erdélyben

4.1. Nagysármási hozzátelepítés

Az új törvényt követő első telepítést a Kolozs vármegyei Nagysármáson indították el. A telepítés előtt alig 700 fős, többségében románok, lakta települést a kormányzat, hozzátelepítéssel a Mezőség központjává akarta tenni. Ennek érdekében az állam, a leendő Telepítési Alap számára, megvásárolta gróf Teleki László és Sándor 3887 holdas birtokát kereken 600 000 Ft-ért, valamint Lázár János 380 holdas birtokát 58 311 Ft-ért. Az itt kialakított telkekre Veszprém vármegyei református vallású földműveseket toboroztak.

A telepesek kiválasztásánál alapvető szempont volt, hogy az átköltözők magyar anyanyelvűek legyenek, mert a Mezőségnek szánták azt a híd szerepet, amely a Székelyföldet az Alfölddel összeköti, ugyanakkor a dunántúli földművelők áttelepítésével, Erdély közepén, a belterjes gazdálkodást kívánták meghonosítani.

A Földművelésügyi Minisztérium szakemberei arra törekedtek, hogy az így rendelkezésre álló 4267 holdas területen a lehető legtöbb gazdaságot hozzák létre, és egyben biztosítsák egy-egy gazdaságban a család megélhetési lehetőségeit.

A 67 holdnyi terméketlen terület leszámítása után maradt 4200 holdból 3800 holdon, 190 darab egyenként 20 holdas telket hoztak létre, a maradék 10%-ot közösségi célokra tartalékolták. A húsz holdból 700 négyszögöl volt a beltelek, 800 négyszögöl szőlőskertnek, 900 négyszögöl kenderföldnek kellett elkülöníteni, a szántó 13 hold 800 négyszögöl, a maradék 4 hold 600 négyszögöl illetve 1000 négyszögöl, a közlegelő és a közös erdő részarányos része lett.

A telkek vételárának törlesztési feltételei kialakításánál az államot az a cél vezérelte, hogy a telepesek anyagilag rövid idő alatt megerősödjenek, életképes parasztgazdaságok keletkezzenek. Ezért a hiteltervezetek elkészítésénél arra törekedtek, hogy a települőket minél kisebb törlesztési részletekkel terheljék.

Az állam az általa átlagosan 154 Ft/hold áron vásárolt földet ugyanannyiért adta tovább a telepeseknek. Tekintettel arra, hogy a 800 Ft-ra taksált lakóház, értékének csak a felét terhelte a telepesre, egy-egy húsz holdas gazdaság vételárát 3480 Ft-ban állapították meg. Jegyzéskor a telepeseknek 1000 Ft előleget kellett lefizetni, 3%-os kamatláb, 30 éves törlesztési idő alapján, az évenkénti törlesztő részlet 154 Ft lett.

A telepítésre kiírt pályázatra, azoknak a Veszprém megyei református vallású földművesek jelentkezését fogadták el, akik kérelmét a helyi bíró, jegyző és a lelkész, józan és szorgalmas életvitelük alapján, egyetértően támogatott. Végül a 26 faluból származó jelentkezők, 179 birtokra nyújtották be igényüket.

A jelentkezők közel fele földnélküli vagy egy-két holddal rendelkező szegényparaszt volt, akik saját tulajdonú házzal nem rendelkeztek, vagy házuk a legszerényebb igényeket

sem elégítette ki. A leendő telepesek teljes vagyona (ingatlan, ingóság, pénz) egy háztartásra számítva, nem érte el az 1100 Ft-ot. Tehát mozgósító erőt az jelentett számukra, hogy ezt a vagyonukat, a Telepítési Alap segítségével, annak közel négyszeresére konvertálhatják.

A lakóházak megépítése vontatottan haladt, az év végéig odaérkező 120 telepes család számára csak 55 elkészült lakóház állt rendelkezésre, így sokan visszamentek a Dunántúlra. A tervezett 190 lakóház egy része csak 1896-ban épült fel. Időközben tovább nőtt a visszatelepülők száma. 1897-ben a Dunántúlról ideköltözött családok száma 84-re esett vissza.

Újabb telepesek jelentkezése érdekében az államnak meg kellett változtatnia a fizetési konstrukciót. Az 1000 Ft-os előleget leszállították 2-400 Ft-ra, a kamatlábat 2%-ra, a törlesztési időt, pedig meghosszabbították 50 évre.

A visszalépő dunántúliak helyére leginkább Maros-Torda vármegyéből jelentkeztek (Mezőmadaras, Székelykövesd, Vajdaszentivány, Nagyölyves, Sáromberke, Mezőfele stb.) Sokan jöttek Kolozs vármegye közeli falvaiból is. Így 1901-re minden telephely gazdát talált. A telepen ekkor már csak 64 dunántúli család élt, akik száma 1906-ra, 46-ra csökkent.

Minden nehézség és az eredeti elképzelések kényszerű megváltoztatása ellenére, a telepítést kezdeményezők célja végül is valóra vált. 1901-ben, az 1100 új lakóval megnövekedett lélekszámú Nagysármás járási székhely lett, és így a Mezőség gazdasági és szellemi központjává fejlődött. (SOÓS, 2001)

4.2. Magyar Nemzeti Hozzátelepítés

Magyar Nemzeti Beszterce-Naszód vármegyében van, a Nagy-Szamos völgyében. Az akkori viszonyok között, jól kiépített útjai voltak Bethlen, Naszód és Beszterce irányába is. A több mint 1200 lelkes falu vegyes lakosságú, akkoriban a református magyarok voltak többségben (708 fő).

A többlépcsős átruházás eredményeként a Kincstár kezébe került földterület, amely három falu határában feküdt, bonyolult birtokrendezések ellenére is túl sok tagból állt.

A telepítésre szánt 686 hold föld, aminek több mint fele erdő, illetve letarolt erdő volt, a Kincstárnak 150 000 Ft-jába került. A rendkívül széttagolt területen, az állam 1896-ban 25 darab 25 holdas telephelyet alakított ki úgy, hogy egy-egy telephely szántóföldje is sok tagból állt.

Egy birtok vételárát 5600 Ft-ban állapították meg. Harminc éves törlesztési idő, 3%-os kamat mellett az éves törlesztési összeg 280 Ft-ra jött ki. Ilyen feltételek mellett senki sem vállalta a jegyzést. Az állam kénytelen volt kedvezményeket adni, mint Nagysármáson. A kamatot levítették 2%-ra, a törlesztési időt meghosszabbították 50 évre; így az éves törlesztő részlet 178 Ft-ra csökkent. A telepítés ilyen feltételek között is nehezen haladt. 1898 és 1901 között csak 16 telephely kelt el. Biharból és Délvidékről jöttek a telepesek. A szántóföldek tagoltsága miatt az új gazdák nem tudták az otthon megszokott művelési eljárásokat alkalmazni. A telepes gazdák a tagosítást követelték, de a nyomásos gazdálkodást folytató helybeliek ennek ellenálltak. A községi gazdák ellenszenvet, az alacsony termésátlag, az évenkénti árvízveszély miatt a telepesek felmondták a szerződést és hazamentek. 1908-ban a 25 telephelyből csak öt volt foglalt, három helybeli magyarok, egyet a református egyház egyet, pedig egy bukovinai székely gazda birtokolt. (LOVAS, 1908)

4.3. Vicei hozzátelepítés

Vice kisközség Szolnok-Doboka vármegyében, a Mezőség keleti szélén, Bethlentől 19 kilométerre fekszik. Népessége 1000 lélek volt akkoriban, többségében római katolikus magyar. A telepítésre kijelölt területet a Kincstár Fogarassy Mihály püspök jogutódjától vásárolta 120 000 Koronáért 1893-ban. A 835 holdas birtokból 747 holdat parcelláztak ki 20 telephelynek egyenként 37 hold nagyságban. Az állam költségén épített lakóház beszámításával a telephelyenkénti vételár 7058 korona lett. A telepesnek a sorshúzás előtt 800 koronát kellett előlegként lefizetni, majd az első két évben csak a 2% kamatot, 10 éven át 158 koronát, majd negyven éven keresztül 205 koronát. Annak ellenére, hogy a telepítési hirdetményt hat vármegyében (Csík, Kolozs, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, Békés, Csongrád), valamint Hódmezővásárhelyen közzétették, letelepedésre senki sem jelentkezett. 1898-1901 között a telep 20 helyéből 15-öt úgy sikerült betölteni, hogy további kedvezmények adásával olyanoknak ajánlották fel, akiket más telepítéseknél elutasítottak. 1902-1906 között öt ház megüresedett, és akkor már csak tíz telepes volt a telepen (négyen Krassó-Szörény vármegyéből, egy Vas vármegyéből, a többiek bukovinai székelyek voltak, Andrásfalváról illetve az al-dunai Sándoregyházáról). A telepítés sikertelenségének okait egy kiküldött bizottság a földek gyöngye termőerejében, a földek túlzott tagoltságában, a helyiek ellenséges magatartásában látta. „Tagosítatlan birtokon, ha az, silányabb minőségű, sikeresen telepíteni nem lehet.” -vonta le a következtetést Lovas Sándor miniszteri osztálytanácsos. (LOVAS, 1908)

4.4. Karai hozzátelepítés

Kara Kolozs vármegyében, Kolozsvár és Kolozs között fekszik, az akkori 800 lakos túlnyomó többsége görögkeleti román nemzetiségű volt, a református magyarok aránya nem érte el a 10%-ot.

Az államkincstár a telepítésre kiszemelt, mintegy 1012 katasztrális hold birtokot, 1901-ben báró Rottenthal Józsefné, született Haller Annától vásárolta meg 265 417 Koronáért. A birtok tagoltsága miatt az állam úgy döntött, hogy 701 holdat von be ebből a telepítésbe, és a telepítést részben faluszerűen, részben tanyás rendszerben valósítja meg. Egy-egy telephely nagyságának megállapításánál abból indultak ki a szakemberek, hogy egy birtoknak átlagos földminőség, átlagos gazdálkodási, időjárási viszonyok mellett körülbelül 750 korona éves bruttó jövedelmet kell hoznia. Ezáltal biztosítható, a szükséges éves törlesztés mellett, a körülbelül 450 korona összegű hozam az adók kifizetésére és az átlagos nagyságú család megélhetésére. Ezek alapján a minisztérium szakemberei 701 hold felparcellázásáról döntöttek. Ebből 10 telephelyet faluszerűen, 10+4 telephelyet, pedig tanyaszerűen alakítottak ki. Az úgynevezett belső telep birtokai 27,5 holdasak, a tanyás telkek, 31 illetve 29 holdasak lettek. A birtok területének nem sokkal több, mint fele lett szántó, a többi (a belső telep 1000 négyszög öles területeinek kivételével) közlegelő, rét, kaszáló és erdő volt. A telepítők a nagysármási tapasztalatok alapján, itt is előre megépítették a lakóházakat, a helyi lehetőségeknek megfelelően, kőalapon, kőfalakkal.

A kincstári vásárlási, terület előkészítési, lakóház építési költségek részarányos figyelembevételével egy telephely vételárát a belső telep esetén 8780 koronában, a tanyás telepek esetében 9140 illetve 9660 koronában állapította meg. A sorshúzás előtt a telepes jelöltnek 800 koronát kellett lefizetnie, három évig csak a kamatot kellett fizetni (két évig 2%-ot majd 3%-ot), negyedik évtől a törlesztést is. A negyedik évtől az éves adósság szolgálat (kamatt + törlesztés) a belsőknél 281, a külsőknél 295, illetve 315 korona lett.

A felosztás után a minisztériumi szakemberek elkészítették a konkrét számításokat egy-egy telepes birtokának jövedelmezőségére.

A belső telepesekre nézve nézzük meg a számítás menetét:

- A birtokból 14 hold volt a szántóföld, ha azt feltételezzük, hogy ebből egynegyed részt bevet őszi búzával, egy negyedet tavaszival, ugyanannyit kukoricával, és a maradékot parlagon hagyja, közepes körülmények között őszi és tavaszi búzából 17,5 - 17,5 mázsa, kukoricából 21 mázsa termése lesz, amelyek átlagos piaci áron, rendre 192,5 korona, 158,5 korona és 168 korona hozamot jelent. Tehát szántóföldi bruttó jövedelme 519 korona. A közlegelő, rét, kaszáló, állattenyésztésben megjelenő hozamát éves szinten 142 koronára becsülték és a szőlőskert hozamára 80 koronát feltételeztek. Így egy belső telepen gazdálkodó gazda bruttó jövedelme 741 korona, tehát a negyedik évben esedékes adósság szolgálatot (281 korona) teljesíteni tudja, adókra és megélhetésre megmarad a szükségesnél (450 korona) több összeg (460 korona).

A karai telepet közeli és székelyföldi telepesekkel kívánták benépesíteni. A huszonnégy telephelyből 1906 végéig 19-et sikerült betölteni. A telepesek többsége (11 földműves) Györgyfalváról jött a többiek a szomszédos falvakból illetve a közeli megyékből. Érdekessége a telepítésnek, hogy két gazda Orosházáról került ide. A telepítők egyik fontos szándéka azonban nem teljesült, Székelyföldről senki sem jelentkezett.

Az állam nem siettette a betelepedést, lett volna jelentkező, de nem kívánatos személyek, illetve nem kívánatos helyről. Sokan olyan falvakból jelentkeztek, ahol amúgy is kritikus arányt képviseltek a magyarok, illetve olyan vagyoni viszonyokkal rendelkeztek, ami alapján nem volt elképzelhető a telepen, a hatékony gazdálkodásuk. (LOVAS, 1908)

4.5. Marosludasi hozzátelepítések

Marosludas a Maros középső folyásánál, a Mezőség déli részén fekszik. A település területi terjeszkedése szorosan kapcsolódik a magyar állam telepítési politikájához. A telepítési törvény alapján a Kincstár 1901-ben megvásárolta Ecken Sándor közel 1409 hold, és ifjú Andrassy Gyula 2314 hold kiterjedésű birtokát. Az összterületből 3415 holdat parcelláztak fel, és 141 telephely kialakítását irányozták elő. A földterületek fekvése, kiterjedése és tagoltsága alapján, négy, területileg különálló telepet hoztak létre, ezen belül három tanyás jellegű (Ecken, Albis, Andrassy telepek) egy, pedig falus jellegű lett (Belső telep).

- Az Andrassy-telepen 70 telephelyet alakítottak ki, egy tanya területe 24 hold volt, ebből a szántó és a rét 18,5 hold, fél hold szőlő, a többi osztatlan közlegelő és erdő.
- Az Eczken-telepen 25 tanyát alakítottak ki egyenként 22 holdas birtokkal, ahol 16,5 hold volt a szántó és a rét, a szőlő valamint az osztatlan terület azonos volt az Andrassy-telepi területtel.
- Mezőalbis-telepen 26 telephelyet hoztak létre, szintén tanyás rendszerben, ahol egy tanya területe 27 hold volt, amiből a szántó és a rét 21 hold lett, ki kellett alakítani itt is fél hold szőlőt, a közös osztatlan erdőrész azonos volt az előbbiekkal, a legelőrész fél holddal több lett.
- A Belső-telepen 20 telephelyet alakítottak ki, amelyek 20,5 holdasok voltak. Mindegyik telepen a Kincstár a lakóépületeket előre megépítette.

Egy telephely átlagos értéke a lakóházzal együtt 7500 korona volt, az évi törlesztő részlet 243-282 korona között változott. A törlesztési idő 50 év volt, a kamat az első két évben kettő százalék, a harmadik évben három, a további években négy százalék volt. A lejegyzés előtt, 750 koronát kellett lefizetni.

A telepek benépesítése 1903 őszén kezdődött, és 1905 tavaszán fejeződött be. A Felvidékről (Esztergom, Komárom és Nyitra vármegyéből) jött 14 család, a Jászságból 15 család, Tolna vármegyéből 6 család, Bánságból 26 család, a Mezőség délnyugati részéből 22 család, a Mezőség keleti részéből (Marosszék) 40 család, más viszonylag közeli erdélyi területekről 4 család és Bukovinából 17 család.

A beköltözött telepesek többségének (133 család) vagyoni állománya elérte, illetve meghaladta az előírt 2000 koronát. A telepek élete három év ínséggel kezdődött, de 1907 meghozta az első jó évet. Az értékesítet többlétekből felszaporodott adósságaikat törleszteni tudták. Egy idő után, tehát már minden gazdaságban volt. Tejtermékek, baromfiak, jó minőségük miatt keresettek voltak a ludasi piacon. A kertészkedés fontos kiegészítő jövedelem forrása lett a telepi gazdaságoknak. Az itt termelt gyökerek, hüvelyesek, káposzta, hagyma kiszorította a piacról a környező falvak termékeit. Hasonló sikereket értek el a gyümölcsstermelés területén is.

Összességében elmondható, hogy a marosludasi hozzátelepítések a legsikeresebbek voltak Erdélyben. (SZEKERES, 2001)

4.6. Felsődetreheimi hozzátelepítés

Alsó- és Felsődetreheim, a Mezőség délnyugati részén, Marosludastól északnyugati irányba fekszik, ahol kisebbségben magyar kismesek és többségben román jobbágyaik leszármazottjai éltek.

A kincstár telepítési célra 1900-1903 között a báró Kemény és a Bornemissza családoktól összesítve mintegy 2667 hold földet vásárolt, holdanként 240 koronáért, kerekítve 640 000 korona áron. Tekintettel arra, hogy a volt Bornemissza birtokra (583 hold) egy új középbirtok kialakításának a szándéka merült fel, ami a telepítési törvény előírásai (a 100 holdas felső határ) szerint nem volt megvalósítható, ezt a földterületet kivették a telepítési tervzetből.

Ezáltal a báró Kemény családoktól vásárolt 2084 hold állt valójában rendelkezésre a telepítők számára. Ez a birtoktest lényegében egy tagban, a detreheimi határ sóvári dűlőjében, helyezkedett el. Ezen a területen, figyelembe véve a közcélra szükséges területeket is, 83 huszonkét holdas telephely kialakítására nyílt lehetőség.

Ténylegesen, azonban a birtokból 1302 holdat foglaltak le, és a közcélú területigény (136 hold) elkülönítése után maradt 1 166 holdat 53 darab huszonkettő holdas birtokra parcellázták fel. Az állam a lakóházakat felépítette, házanként 1500 koronára kalkulált költséggel.

A telepítési felügyelőség egy telephely árát 7 410 koronába állapította meg, sorshúzás előtt 750 korona előleget kellett lefizetni, a törlesztési idő itt is 50 év volt, az első két évben csak az adósság 2%-os kamatát kellett fizetni, az azt követő években 3%-os kamat figyelembevétele mellett, évente 258,84 koronát kellett fizetni.

A telep elfoglalása 1903 végén kezdődött és 1906-ban fejeződött be. A telepesek többsége (42 család) a közelből jött: Aranyosegerbegyéről 30, Aranyosgyéresről, Alsó- és Felsődetreheimből 6-6 család. Felvidékről (Marcelháza, Szentpéter) 6, Bánságból (Vadászerdő) 3 család jött, de ide települt egy-egy család a Székelyföldről (Nyárádszentmarton), illetve a Jászságból (Jászberény).

Az 53 gazda közül 42 rendelkezett a megkövetelt (2000 korona) vagyonnal, a többiekért az otthon maradt szülők kezkeskedtek.

Az állam elsősorban a gazdálkodás színvonalának emelése érdekében további kedvezményeket adott: tenyészállatokat, oltványokat ingyen, jó minőségű vetőmagot a piaci árnál lényegesen olcsóbban.

A telepések az erdélyi átlagnál lényegesen magasabb termés hozamokat értek el (búza 10,8 q/hold, kukorica 14,8 q/hold), a szántóföldi termésükben jelentős helyet foglaltak el a különböző takarmánynövények (bükköny, lucerna, lóhere, takarmányrépa).

A telepések többletermelésüket a tordai piacon, az aranyosegerbegyi és marosludasi vásáron értékesítették. (KESZEG, 2006)

4.7. Fehéregyházi hozzátelepítés:

Fehéregyháza az Erdélyi-medence középső részén, a Nagy-Küküllő mellett, Segesvár közvetlen szomszédságában, a Székelyföld közelében fekszik.

A falu 1553-ban került a Haller grófok birtokába. A falu az 1600-as évek elején elnéptelenedik, ezt követően kerül sor a többségében román jobbágyok betelepítésére. Az 1881. évi összeírás szerint az 1396 lakos közül 875 a román, 193 a magyar, 12 a német (a többi valószínűleg cigány).

1890-ben a Haller birtok csődbe jutott. A birtokból 1 380 holdat, 1892-ben megvásárolt a szebeni Siebenbürger Vereinbank. A bank telepítésbe kezdett, és a birtokra szász földi földműveseket és Bánátból, Zsombolya környékéről sváb gazdákat toborozott. A bánáti telepések, belviszály miatt hamar visszaköltöztek, majd egy árvíz után, követték őket a szász földiek is. A bank azonban újabb telepítési akcióba kezdett és 1899-ben 28 szász családot költöztetett be a közeli falvakból. Az akció a magyar politikai közvéleményben nagy vihart kavart. Emiatt a magyar állam arra kényszerült, hogy 1900-ban, nyílt árverésen megvegye a birtok másik részét Haller Lujzától. A magyar Kincstár ehhez a 1 278 holdas birtokrészhez 350 000 koronáért jutott hozzá (274 korona/hold).

Az állam a megvásárolt területből 738 holdat vont be a telepítésbe. A törvény szerint kötelező közcélú terület elköltözése után megmaradt 668,25 hold, 33 darab 20,25 holdas telephely kialakítását tette lehetővé. Egy telephely belső szerkezetét a következőképpen alakították ki: 1 hold beltelek, 1 000 négyszög öl, 800 négyszög öl komlóföld, 9,25 hold szántó és 1,5 hold rét. Egy birtokhoz tartozott még 1 hold hegyi kaszáló, 4 hold a közlegelőből, 2 hold erdő.

A hatóság egy –egy telephely vételárát 8100 koronában állapította meg. Sorshúzás előtt 700 korona előleget kellett lefizetni. Két évig csak a 2%, a harmadik évben csak a 3% kamatot kellett fizetni, azt követően indult meg a törlesztés is. A negyedik évtől kezdődően így évente 287,60 koronát kellett egy telepésnek fizetnie, az 50 éves törlesztési idő alatt. A jelentkező telepések sorshúzás előtti vagyoni helyzete igen jó volt: az átlag megközelítette a 4000 koronát, mindössze 3 gazdának volt csak minimum körüli vagyona, 10 gazdának a vagyona meghaladta az 5 000 koronát.

A telepések átköltözése 1903 őszén kezdődött és 1905 tavaszáig tartott. A 33 telepésből a legtöbben (25-en) a közeli Udvarhelyszékből érkeztek (Mátisfalva 8 család, Szenterzsébet 8 család, Agyagfalva 5 család, Etéd 4 család), öt család jött a Felvidékről (Esztergom megyei Kisújfalu), két család a szomszéd faluból (Héjjasfalva), és egy család Háromszékből (Albis).

A telepések hamar alkalmazkodtak a helyi viszonyokhoz. A telep művelési ágankénti szerkezete, jobbra belterjes gazdálkodást feltételezett, jelentős állattenyésztéssel. A telep 304 holdas szántóterületén a következő arányban vetettek jellemzően: 150 holdon kukorica, 60 holdon lucerna, 39 holdon búza, 16 holdon árpa és zab, 39 holdat zöld ugarnak hagytak. Az átlagosnál magasabb színvonalú gazdálkodás eléréséhez sok segítséget kaptak az államtól.

Különböző termékeik feleslegét, többnyire a segesvári piacon adták el (tej, tejtermékek, baromfi, tojás, kerti vetemények, kukorica, gyümölcs).

A telepesek bruttó jövedelme néhány év alatt elérte az 1 000-1 200 koronás szintet. Ez biztonságosan elegendő volt az átlagosan ötfős család eltartására, ugyanis az éves törlesztő részlet (287,60 korona), az adó (84,73 korona), közbirtokossági költségek (24,10 korona), juhtartási költségek (41,10 korona) együtt 437,53 koronát tett ki, így maradt a család és gazdaság fenntartásra legalább 562,47 korona.

A fehéregyházi telepítésnek különös jelentőséget kölcsönzött, hogy a telep azon a területen létesült, ahol a gyászos segesvári csata hősi halottai nyugszanak, köztük valószínűleg Petőfi Sándor is. A hely, nemzeti emlékhely, az első telepesek mai leszármazottainak aktív közreműködésével zajló évenkénti ünnepeknek lokális identitást építő szerepe van. (GAGYI, 2002)

Összegzés

Erdélyben az 1889-1910 közötti időszakban, a magyar állam irányításával, az 1894. évi V. Tc. előírásaihoz igazodva, 13 314 kataszteri hold földterület vontak be a szervezők a telepítésbe, ezáltal 493 telephely lett kialakítva, amiből 451 lett betöltve. Sajnos az ország fejlettebb mezőgazdasági körzeteiből (Észak- Dunántúl, Felvidék déli része) mindössze 120 gazda telepedett át. A többség a telepítési körzetekkel azonos vagy alacsonyabb gazdálkodási szintű térségekből jött. A telepítés, népességmozgási szempontból mintegy 570 családot, 2500- 2800 főt érintett. A telepítéssel végbement vagyon transzferálás eredményeként több mint 400 életképes parasztgazdaság jött létre. Ha ezt a telepítők számára rendelkezésre álló 6 millió koronás telepítési alaphoz viszonyítjuk, akkor a telepítési akció jelentősnek mondható.

Ha azonban az akciót, Erdély 1 864 ezer fős agrárnépességéhez, valamint az országrész agrárgazdálkodásba bevont földterületéhez (9 millió 600 ezer hold) viszonyítjuk akkor látható a telepítések szerény volta.

Irodalom

1. GAGYI J: Petőfi-ünnep Petőfi-falván Kisebbségkutatás 2002. 2. sz.
2. KESZEG V: XX. századi betelepítések (Detrehemtelep) Kisebbségkutatás-2006. 2. sz.
3. LÁSZLÓ J: A Bukovinában élő (élt) magyarság és kirajzásának története az első világháború kitöréséig (IV.) Székelyföld Kulturális Folyóirat 2001. 4. sz..
4. LOVAS S: A legújabb állami telepítések Magyarországon Bp. Pallas 1908.
5. SEBESS D: Emlékirat az Erdély-részi telepítésről Marosvásárhely 1905.
6. SOÓS L: Telepítés Nagysármáson (1893-1901). A Maros megyei magyarság történetéből Tanulmányok 2. kötet, szerk: Pál-Antal Sándor, Mentor Könyvkiadó Marosvásárhely 2001.
7. SZÁSZ Z. (szerk): Erdély története 1830-tól napjainkig Akadémiai Kiadó Bp. 1986.
8. SZEKERES A: A marosludasi telepítés (1902-1905) A Maros megyei magyarság történetéből Tanulmányok 2. kötet, szerk: Pál-Antal Sándor, Mentor, Marosvásárhely 2001.

Mellékletek

4. Táblázat: Az egyes hozzátelepítések legfontosabb adatai

A telep			Telephelyek							
Neve	Keletkezési éve	Területe (hold)	Száma	Területe (hold)	Vételára (korona)	Előleg (korona)	Törlesztési iák (%)	Kamatláb (%)	Évi törlesztés (korona)	1 holdra jutó törlesztés
Nagysármás	189	4268,	19	20	690	80	50	2	203,	10,
	4	4	0		2	0			1	2
Magyarnemegy	189	686,2	25	25,1	640	80	50	2	178,	7,1
e	6				0	0			2	
Vice	189	805,8	20	37,4	705	80	50	3	205,	7,3
	9				8	0			3	
Kolozskara	190	1009	31	28,8	910	80	50	3	334,	11,
	3				0	0			1	6
Marosludas	190	3723	14	24,7	750	75	50	3	262,	13,
	3		1		0	0			3	1
Detrehem	190	2084	53	22	741	75	50	3	258,	11,
	3				0	0			4	8
Fehéregyháza	190	738	33	20,2	810	70	50	3	287,	14,
	3			5	0	0			6	2

5. Táblázat: A teles családok származása a különböző hozzátelepítéseken

	Telephelyek száma	Közeleli település	Dunántúl	Bánát	Felvidék	Bukovina	Jászság	Dél-alföld	Al-Duna	Székelyföld	Összesen
Nagysármás	190	90	88	9	-	-	1	2			190
Magyarnemegy	25	4	-	-	-	1	-	-	-	-	5
Vice	20	-	1	4	-	2	-	-	3	-	10
Kolozskara	31	17	-	-	-	-	-	2	-	-	19
Marosludas	141	64	6	25	14	17	15	-	-	-	141
Detrehem	53	42	-	3	6	-	1	-	-	1	53
Fehéregyháza	33	27	-	-	5	-	-	-	-	1	33
Összesen	493	244	95	41	25	20	17	4	3	2	451